

УДК 347.2/.3

Ольга Володимирівна МОРОЗ,

доцент кафедри цивільного права та процесу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4154-1826>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРЕДМЕТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

Основною істотною умовою будь-якого цивільно-правового договору є умови про предмет договору. Без предмета договірне зобов'язання взагалі не може існувати. Договір не може вважатися укладеним до тих пір, поки сторони не дійдуть згоди стосовно предмета договору, навіть незважаючи на погодження всіх можливих інших умов.

З цього слідує, що, по-перше, предмет визначається в момент укладення договору; по-друге, без предмета не може існувати договору; по-третє, предмет виступає таким важливим фактором, що без його погодження не може виникати зобов'язання [1, с. 60].

Заслуговує на увагу і думка О. С. Яворської, що чітке та однозначне розуміння предмета й об'єкта договору має велике практичне значення, оскільки договір вважається неукладеним, якщо не визначено його предмет [2, с. 21].

Проте сьогодні розуміння предмета цивільно-правового договору є неоднозначним. Так, одні вчені-цивілісти (М. М. Агарков, С. А. Денисов та ін.) розглядають предмет договору лише як певне майно, інші (В. В. Вітрянський, С. Шимон та ін.) – певну правомірну дію, обумовлену змістом договору.

Так, М.М. Агарков предметом договору вважає певну річ, із приводу якої сторони укладають договір [3, с. 239-240]. С. А. Денисов зазначає, що предметом договору є майно, яке одна сторона зобов'язується передати іншій стороні, майнові права, виконані роботи, а такої виключні права [4, с. 205].

На противагу вищезазначеної правової позиції С. Шимон зазначає, що визначення предмета речі не дає ніякого уявлення щодо природи відносин, які виникають на основі укладеного договору, адже річ може передаватися у власність, користування, на зберігання тощо. Автор вважає, що конкретизація мети договору відбувається внаслідок визначення питання, що саме сторони домовляються робити із цією річчю, а тому предметом договору вона вважає дію, яку необхідно вчинити задля досягнення мети договору. У поєменованих договорах така дія відображена у законодавчій дефініції договору [1, с. 61, 63].

Серед науковців існує ще й третя позиція щодо предмета договору, суть якої полягає в тому, що предмет договору має складну конструкцію, а отже, окрім дій, які мають вчинятися сторонами, до нього необхідно відносити і

речі матеріального світу, стосовно яких вчиняються такі дії [5, с.41]. Так, Ф. І. Гавзе до предмета цивільно-правового договору відносив дії, які повинен вчинити боржник, і водночас об'єкт, на який спрямовані дії [6, с. 26].

М. М. Гудима вказує, що поєднання дій та майна, об'єктів навколишнього світу як складників предмета договору дозволить однозначно виокремити договірні типи та види в теорії цивільного права та визначити вид кожного укладеного цивільно-правового договору. Тому тільки наявність цих двох елементів у визначенні предмета договору може дати вичерпну інформацію про будь-який договір [7, с. 185].

Характеризуючи договори про передання майна у власність, О. С. Яворська дотримується позиції про складний предмет цих договорів, вказуючи, що їх предметом є не тільки майно, а й дії сторін, спрямовані на передання та, відповідно, на прийняття майна у власність. Зокрема, автор дійшла висновку, що предметом договору купівлі-продажу є товар, а також дії продавця щодо передання товару у власність та покупця – щодо оплати товару [8, с. 16].

А. Паснок також погоджується з вищевказаною позицією та вважає, що до предмета договору роздрібної купівлі-продажу товарі, як і до предмета договору купівлі-продажу загалом, окрім самого товару, необхідно відносити і дії сторін, а саме: дії продавця з передачі товару, а також дії покупця з прийняття та оплати товару [5, с. 42].

Ми вважаємо, що дана позиція, щодо предмета договору заслуговує на увагу, оскільки хоч для деяких видів цивільно-правових договорів законодавець визначає предмет договору як речі, а для інших видів цивільно-правових договорів предмет договору у законодавстві не встановлено, але вчені визначають його як речі та дії зобов'язаної особи.

Для окремих видів цивільно-правових договорів предмет чітко визначений у законі: для договору купівлі-продажу – це товар, який є у продавця на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому, майнові права, право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру (ст. 656 ЦК України); для договору дарування – це рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі, майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому (ст. 718 ЦК України); для договору найму – це річ, яка визначена індивідуальними ознаками і яка зберігає свій первісний вигляд при неодноразовому використанні (неспоживна річ), майнові права (ст. 760 ЦК України); для договору прокату – це рухома річ, яка використовується для задоволення побутових невиробничих потреб (ст. 788 ЦК України); для договору найму транспортного засобу – це повітряні, морські, річкові судна, а також наземні самохідні транспортні засоби тощо (ст. 798 ЦК України); для договору лізингу – це неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками, віднесена відповідно до законодавства до основних фондів (ст. 807 ЦК України); для договору найму житла – це помешкання, зокрема квартири або її частина, житловий будинок або його частина (ст. 812 ЦК України); для договору комісії –

це товар (ст. 1012 ЦК України); для договору управління майном – це підприємство як єдиний майновий комплекс, нерухому річ, цінні папери, майнові права та інше майно (ст. 1030 ЦК України).

Відповідно до ст. 509 ЦК України [9] зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Предметом договору може виступати майно, об'єкти інтелектуальної власності, певні зобов'язальні права, дії, які боржник зобов'язаний здійснити на користь кредитора чи інших осіб або утриматися від певних дій. Предмет договору має бути конкретно визначеним та доступним для визначення третіми особами. Він повинен містити дані, про яку саме конкретну річ, право, дію іде мова, визначити найменування (асортимент) майна (товару), робіт, та їх кількість, так, щоб будь-яка особа змогла зробити висновок, про що саме домовились сторони [10, с. 63-64].

Предметом цивільно-правового договору є майно, яке знаходиться у вільному обігу. Так, Постановою Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17 червня 1992 року [11] було затверджено перелік видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України. До даного переліку відноситься: зброя, боєприпаси (крім мисливської і пневматичної зброї, і боєприпасів до неї, а також спортивної зброї і боєприпасів до неї, що придбаваються громадськими об'єднаннями з дозволу органів внутрішніх справ), бойова і спеціальна військова техніка, ракетно-космічні комплекси; вибухові речовини й засоби вибуху. Всі види ракетного палива, а також спеціальні матеріали та обладнання для його виробництва; бойові отруйні речовини; наркотичні, психотропні, сильнодіючі отруйні лікарські засоби (за винятком отримуваних громадянами за призначенням лікаря); протиградові установки; державні еталони одиниць фізичних величин; спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації; електрошоківі пристрої та спеціальні засоби, що застосовуються правоохоронними органами, крім газових пістолетів і револьверів та патронів до них, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії. Вищевказані предмети не можуть виступати предметом договору купівлі-продажу, якщо однією із сторін договору є громадяни, громадські об'єднання, міжнародні організації та юридичні особи інших держав на території України.

Вищевказана постанова також містить перелік майна, який знаходиться в обмеженому обігу, таке майно можна придбати у власність лише за наявності спеціального дозволу. До такого майна належить: вогнепальна гладкоствольна мисливська зброя (дозвіл видається органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 21-річного віку); вогнепальна мисливська нарізна зброя (мисливські карабіни, гвинтівки, комбінована зброєю з нарізними стволами) (дозвіл видається органами внутрішніх справ за місцем проживання

особам, які досягли 25-річного віку); газові пістолети, револьвери і патрони до них, заряджені речовинами слзоточивою та дратівної дії (дозвіл видається органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 18-річного віку; холодна зброя та пневматична зброя калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду (дозвіл видається органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 18-річного віку); об'єкти, що перебувають на державному обліку як пам'ятки історії та культури (дозвіл видається спеціально уповноваженими державними органами охорони пам'яток історії та культури).

Таким чином, предмет договору повинен бути не вилучений з цивільного обігу або якщо він містить певні обмеження, передбачатися у договорі з додержанням цих вимог.

Отже, детальний аналіз такої істотної умови цивільно-правового договору, як умови про предмет договору, має важливе науково-практичне значення, оскільки законодавець недостатньо регулює дане питання, зокрема на законодавчому рівні не визначено предмет деяких видів цивільно-правових договорів, що перешкоджає можливості належного захисту прав сторін.

Список бібліографічних посилань:

1. Шимон С. Об'єкт і предмет договору і цивільного правовідношення: нотатки до наукової дискусії. *Юридична Україна*. 2011. № 4. С. 58–64.
2. Яворська О. С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. 384 с.
3. Агарков М. М. Избранные труды по гражданскому праву : в 2 т. М. : Центр ЮрИнфо, 2002. Т. 1. 490 с.
4. Денисов С. А. Некоторые общие вопросы о порядке заключения договора // Актуальные вопросы гражданского права / отв. ред. М. И. Брагинский. М. : Статут, 1998. 464 с.
5. Паєнок А. Характеристика особенностей предмета договора роздрібної купівлі-продажу як однієї з його істотних умов. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 40–45.
6. Гавзе Ф. И. Обязательственное право (общие положения). Минск : Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1968. 128 с.
7. Гудима М. М. До питання про поняття предмета цивільного договору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 23, ч. 1, т. 1. С. 182–186.
8. Яворська О. С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2011. 38 с.
9. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
10. Олюха В. Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2003. 189 с.
11. Про право власності на окремі види майна : Постанова Верховної Ради України від 17.06.1992 № 2471-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12>.